

7

DFA inceleme

13 KASIM 1987

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

7. Sayı

Özdem Kardeşler Matbaası
İstanbul — 1986

NIŞAPURLU SAĞIR MUHADDIS (*)

Yazan : Muhammed İSHAK

Tercüme eden : Doç. Dr. Sadık CİHAN

Hicri üçüncü milâdi dokuzuncu asrın ikinci yarısına doğru büyük Abbasi halifeliği, bağımsız hanedanların doğuşuyla, dağılmaya başladı. Halifeliğin doğusunda ki Horasan'da Tahiriler, Sicistanda Safariler, Horasan bölgesinde Samâniler ve Kirmanda Deylemiler bağımsız prensliklerden oluşan kavim meydana getirdiler. Tulunlular Mısır ve Suriye'nin gerçek bağımsız hükümdarı oldular. Daha sonra hicri dördüncü milâdi onuncu ve hicri beşinci milâdi onbirinci asırlarda Büveyhiler, Fatımiler ve Selçuklu Türkleri Abbasi halifeliğinde kuvvetli nüfuz sahibi idiler. Birbiri arkasına gelen halifeler 5.000 dinar olan günlük tahsisatı kabul eden, prenslik yönetimlerine nişanlar tevdi eden, iktidar olmakla yetinen sadece kuklalar idiler. Böylece Yeminu'd-Devle lakabı Gazneli Sultan Mahmuda, Muizzu'd-Devle ve Adudu'd-Devle gibi ünvanlar Büveyhi prenslerine tevdi edildi. İspanya ve Kuzey Afrika ilkönce Emeviler ve daha sonra mahalli prensler tarafından yönetildi. Milletın siyaset birliği için öldürücü darbe olan bu bağımsız prenslerin doğuşu idare ettikleri halklar için bazı faydaları oldu, çünkü prensler sanatın, edebiyatın hamisi ve serbest düşünceli kimseler olduklarını isbat ettiler. Münevver siyaset adamların toplumları yönetimi, dünya üzerindeki bütün müslümanlar arasında entelektüel ve kültürel birliği meydana getirmiştir. Siyasi birleşme

(*) Journal of The Asiatic Society of Pakistan, c. 13, no. 1, 1968 (Asiatic Society of Pakistan), Dacca-2.

olmadığı zamanda da İslâmi ilimlerle ilgili gelişmeler durmamıştır. Çünkü bütün milletler (her yönüyle) kültürün hedefine ulaşması ve ilmin gelişmesi için kendilerini vakfetmişlerdir.

Böylece denebilir ki onlar Semerkant bölgesinden Endülüse, Önyasya'dan, Nil vadisine kadar olan İslâm memleketleri üzerinde yayılan bütün İslâmi ilimlerin baha biçilmez hazinelerinden dolayı bir birlik halindeydiler. Emevî ve Abbasilerin ilk devirlerinde çevre şehirlerini merkez şehirlerine ve Mekke, Medine gibi İslâmın yönetim merkezlerine bağlayan geniş yol şebekeleri inşa edilmişti. Buralar ticaret kervanlarının olduğu kadar, çok sayıda ilim talebeden kimselerin de sık sık uğradığı yerlerdi. Bu kimseler ilim öğrendikten sonra, bu yollar üzerinde silinmez ayak izleri bırakmışlardır. Yüksek fikirlerle dolu olan bu gayretli öğrenciler tek amaçla ilmi araştırmalarda bulunmak için bir bölgeden diğer bölgeye koşular. Onların dolaşmaları «er-Rihle fi talebi'l-ilm» usulü altında bilgi sahibi olabilmek gayesine erişmekti. İlmî araştırma ile ilgili olarak girilen yolculukların uygulanması, sahabenin idâresi müddetince âdet haline gelmişti; Çünkü bu yüksek değerdeki seyahatlar için dini mükâfatlar vardı. Bunu Ebu Davudun rivâyetinden şöyle öğrenmekteyiz: (1):

«Kesir b. Kays (2) şöyle nakleder: Şam camiinde Ebu Derdâ ile birlikte oturuyordum. Ona bir adam geldi ve şöyle dedi: Bana söylenene göre, sizin Resulullahtan naklettığınız bir hadisi işitmek için Peygamberin şehri olan Medine'den geldim. Hususi bir gaye için gelmedim. Onun üzerine Ebu Derdâ, Allah Resulünün şöyle dediğini işittim dedi: Bir kimse ilim öğrenmek için yola çıkarsa, Allah ona Cennet yollarından bir yolu vaad eder. Melekler kanatlarını ilim arayan kimselere ilim öğrendikten sonra onların üzerine yayar ve gökte, yerde bulunanlar ve suyun derinliğindeki balıklar alimin günahının affı için niyaz ederler».

Bundan başka, ahabın «rihle» veyahut hadisin hatırı için ilmi seyahat yapma hususunda yeterli sebepleri vardı. İlk de-

(1) Ebu Davud, Sünen, Kahire, tarihsiz, II, 123-124.

(2) Tabiîdendir. Ebu'd-Derdâ'dan ilim taleb etmenin fazileti hakkında hadis nakletmiştir. ed-Darakutni onu zayıf olarak telakki eder. (Bkz. Zehebi, Mizânu'l-İtidâl, III, 409, birinci baskı, 1382/1963) (Mütercim)

fa olarak Hz. Peygamber ashabına, aşağıda gelen kelimelerde sık sık tekrar ederek hatırlattığı şeylerde açıkca olduğu gibi, büyük bir itimad ve hadisleri yayma hususunda mesuliyet yüklemiştir :

1 — «Hazır olanlar hazır olmayanlara, hadisimi ulaştır-sın» (3).

2 → «Hadislerimi muhafaza ediniz ve onları sizden sonra gelenlere intikal ettiriniz» (4).

İkinci olarak, ashab hadis bilgilerini birbirine aktarmak için uzun mesafeli seyahatlar yapmıştır. Nitekim Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) Medine'den Mısır'a kadar olan bütün yolu tek bir hadisi Abdullah b. Uneys el-Ensari (ö. 54/673-74)den almak için seyahat etmiştir (5).

Üçüncü olarak, ashab Hz. Peygamberden işitilen bir hadis-te olan bazı şüpheleri izale etmek için seyahat etmişlerdir. Ebu Said Hudri (ö. 54/673) hakkında şöyle nakledilmiştir (6) : Ebu Said hadisin bir kelimesini aydınlatmak için seyahat etmiştir».

Yukarda zikredildiği gibi, Hz. Peygamberin ashabı tarafından başlatılan «Ruhle fi talebi'l-İlm» büyüdü, gelişti ve hicretin 3. cü ve 4. cü asırlarında en yüksek devrine ulaştı. Talibu'l-İlm'in hadislerle ilgili konuşmaları elde etmek ve yaymak için geniş faaliyet ve hareketleri-yukardaki hususa-genellikle şahidlik ediyordu. Hadis kültürü ve onun gelişmesi için bütün kavramların hemen hemen her fırsattan istifade ettiği zamanda, İslâmın ilk dört asrını hadis devri olarak söylemek mübâlağa olmaz. İfade ettiğim şeyi isbat etmek için yarım milyondan daha fazla muhaddisin biyografilerini ihtiva eden ricâl, tevârih ve ensâb üzerine ciltlerce çalışmaya işâret edebilirim. —Bu, dünya-tarihinde tek ve eşsiz olaydır —

(3) el-Buhari, Sâhîh, Mustafâi Matbaası, 1309, II, 21.

(4) Aynı eser, II, 13.

(5) Aynı eser, II, 17. Ebu Eyyub aynı şekilde bir hadisi öğrenebilmek için Mısır'da bulunan Ukbe b. Amir'in yanına gitmiştir. Bu konuda Abdullah b. Abbas şöyle der: Resulullahın ashabından birisinin elinde bir hadis olduğunu öğreniyorum. Elinde hadis olana haber göndersem gelir ve hadisi rivâyet eder; fakat ben, onun kapısına giderek hadisi alıyorum. (M.T.)

(6) Maârif, c. 47, no. 5, s. 353.

Hicri 4. cü (miladi 10. cu) asırda, devamlı olarak dünyayı dolaşanlar ve muhaddisler arasında Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yakub b. Yusuf b. Makal b. Sinan b. Abdullah el-Umevi el-Ma'kali ebedi bir isim bıraktı. O el-Asamm, sağır, olarak isimlendiriliyordu, çünkü «Rihle fi talebi'l-İlm»de fazla gayret sarfetmesinden dolayı sağırlığı ilerledi, merkebin anırmasını bile işitemez oldu. Beni Ümeyye'nin mevlâsı olduğundan itibaren el-Umevi ismini aldı.

247/861 de Nişapurlu muhaddislerin evinde doğan Ebu'l-Abbas el-Asamm, Buhari'nin (ö. 256/869-70) hocası Muhammed b. Yahya ed-Ûuhli (ö. 258/871)yi gördü (7), fakat ondan hadis işitmedi. Ahmed b. Yusuf es-Sülemi (ö. 264/877) (8) ve Ebu'l-Ezher ve el-Abdi'den hadis işitti. Ebu'l-Abbas 265/878 tarihinde onsekiz yaşında iken meşhur bir hadisci olan babası Yâküb b. el-Verrâk onu kendisi ile birlikte götürdü ve Nişapura bıraktı. Ebu'l-Abbas İsfahan yolunda Harun b. Süleyman ve Useyd b. Asım el-İsfahani (ö. 270/883) (9) den hadis dinledi. Sonra Ahvaz yoluyla Basra'ya geldiler (10), fakat bu iki merkezde tek hadis işitmedi. Onlar haccı ifâ etmeye niyet ettikleri vakit canlarını koruma hususunda cesurca davrandılar. Basra'dan Mekke'ye kadar olan hac yolunu seçtiler. Oraya vardılar ve haccı hakkıyla ifâ ettiler. Ebu'l-Abbas burada yalnızca Ahmed b. Şeyban er-Ramali (ö. 268/881) den hadis dinledi (11). Sonra babası onu Mısıra gönderdi ve kendisi tekrar Nişapura döndü. O günlerde Mekke'den Mısıra giden iki yol vardı: Biri Cidde'den Kızıl Deniz yoluyla olan deniz yolu, diğeri ise kara yolu idi. Kızıl denizin sığ yerinden geçilerek Ciddeye, kara yoluda Aydhab, Asvan, Aysut ve Fayyum arasından geçerek Mısıra uzanıyordu. Ebu'l-Abbas'ın hangi yolla Mısıra ulaştığı bilinmiyor. Fakat babasının Mısıra dönen bir hacı yolcu gemisinin koridorunda onu bulduğu ihtimali daha fazladır. Ve o en ilkel bir gemi ile seyahat etmiştir. O Mekke'de, bir muhaddisten başka, kimseden hadis dinleyemedi. Mamafih Mısıra varan

(7) Zehebi, Tezkiretu'l-Huffâz, Haydarabat, Hindistan, 1334, II, 101.

(8) Aynı eser, II, 131.

(9) Ibnu'l-İmâd, Şezerât, II, 158.

(10) Yakut, Mu'cemu'l-Buldân, Mısır, I, 380-83; Le Strange, Lands of the Eastern Caliphate, London, 1930, s. 233.

(11) Şezerât, II, 154.

Ebu'l-Abbas Muhammed b. Abdullah b. Abdulkakem (ö. 268/881) (12), Yahya b. Nasr el-Kavlâni, Bakkar b. Kutayba es-Sakafi (ö. 270/883) (13) ve er-Rabi' b. Süleyman el-Mısri (ö. 270/883) (14) gibi yol gösteren, uzaklardaki insanları cezden, muhaddislerden hadis dinlemek için devamlı bir gayret göstermiştir. Mısır'daki ikameti uzun olmuştur, çünkü Şafii'nin (ö. 205/820) Kitabu'l-Mebsut'unu Şafii'nin öğrencisi er-Rabi b. Süleyman'ın nezaretinde tamamen okumuştur. el-Asamm'ın, hayatının daha sonraki devrinde, Kitabu'l-Mebsut üzerinde bir otorite olarak addedildiğini ve meşhur hadisci ibn Huzeyme (ö. 311/923) (15) onunla kitabı okumak için talebe olarak istişâre etmek istediğini belirtmek gerekir. Çünkü Huzeyme onun er-Rabi b. Süleyman ile eseri mütâlaa ettiğini gördü ve onu güvenilir bir şeyh, hoca, olarak kabul etti (16).

el-Asamm Mısır'dan Filistine gitti ve Akdenizin kıyı şehri olan Askalan'da Ahmed b. Fadl'dan hadis dinledi. Sonra Abbas b. Yezid el-Beyruti (ö. 270/883) (17) den hadis işitmek için Suriye yoluyla Beyruta geldi. el-Asamm, Beyruti'nin yanında İmam Evzai (ö. 157/773) nin Mesâil ile ilgili incelemesini bitirinceye kadar kaldı. İmam Evzai (18) hayatının son senelerini Beyrutta geçirdiği ve orada murabıt, sınır muhafızı, iken öldüğü ilâve edilebilir. el-Asamm, Mervân b. Muâviye el-Fizâri (ö. 270/883) (19) nin hadislerini Muhammed b. Hişam en -Numeyri (ö. 270/883) (20) den işitmek amacıyla Şama gitti, aynı zamanda burada Yezid b. Abdulsamed ed-Dımışkı (21) (ö. 276/889)

-
- (12) Biyografisi ile ilgili malumat için bakınız: Şezerât, II, 154; es-Sem'a'ni (varak 42 b) ve Zehebi, a.g.e, III, 73) her ikisi Abdullah b. Abdulkakimi Muhammedin babasının ismi olarak verir ki bu doğru değildir.
- (13) Halife Mütevekkil onu 246/860 tarihinde Mısır kadısı olarak tayin etti. (Bkz, Şezerât, II, 158)
- (14) Aynı eser, s. 159.
- (15) Tezkiretu'l-Huffâz, II, 259.
- (16) Aynı eser, III, 74.
- (17) Şezerât, II, 160.
- (18) Evzai Sind'ten gelen bir harp esirinin neslindedir. Onun hakkında bkz. Muhammed İshak, India's Contribution to the Study of Hadith Literature, published by the University of Dacca, 1955, s. 199.
- (19) es-Sem'âni, varak, 427 a.
- (20) Şezerât, II, 160.
- (21) Aynı eser, II, 160.

ve başkalarından hadis dinledi. Sonra Mısıra gitti ve Akdeniz kıyı şehri olan Dimyat'ta (22) Bekr b. Sehl el-Dimyeti (ö. 289/301-2) den hadis dinledi. Daha sonra Tarsusa gitti (23), Tarsus Akdeniz sahilinde Bilâd-ı Rum veyahut Küçük Asya'nın sınır şehridir (24). Deniz kenarında bulunan bu şehirlerden herbiri görünüşte birbirinin karşısında gibidirler. Bu sebepten el-Asamm'ın Tarsusa gelmek için deniz yolunu kullanmış olması mümkündür. Onun Tarsustaki ikameti, Ebu Umeyye el-Tarsusi (ö. 273/886)den (25) birçok hadis dinleyecek kadar uzun oldu. Burada onun işitme duyusu değişti ve sağırılığı ilerledi. Sonra Suriye'nin Hims şehrine gitti (26), burada Muhammed b. Avf et-Tâi (ö. 272/885) (27) den hadis dinledi. Hims'te işitme duyusunun birazını daha kaybetti. Sonra el-Asamm el-Cezire vilayetine (28) veyahut yukarı mezopotamya'ya geldiği zaman Rakka'da (29) Muhammed b. Ali b. Meymun'dan (ö. 263/876) (30) hadis yazdı. Bu sırada Meymun el-Cezirede hadiste imam ve otorite idi. el-Asamm Rakka'dan Musula (31) gitti. Burada hadis dinlemeksizin hemen Kufe'ye geçti. Kufe'de Hasan b. Ali b. Affan el-Âmiri (ö. 270/883) (32), Ahmed b. Abdülcebâr el-Ataridi (ö. 272/885) (33) ve Ahmed b. Abdulhamid el-Harisi' den hadis aldı.

el-Asamm 269/862 de Bağdata geldi. Burada herbiri karşısında zikredilen hocaların nezareti altında şu eserleri okudu:

1 — Musnedü Ahmed b. Hanbel-Abbas ed-Duri (ö. 271/884)

(22) Mu'cemu'l-Buldân, IV, 85-88.

(23) Şezerât, II, 201.

(24) Mu'cemu'l-Buldân, II, 38-41; Le Strange, a.g.e., s. 13 - Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin hudut şehridir.

(25) Şezerât, II, 146; es-Sem'âni, varak 369 b.

(26) Mu'cemu'l-Buldân, III, 339-342.

(27) Tezkiretu'l-Huffâz, II, 144; Şezerât, III, 163.

(28) Araplar Yukarı Mezopotamya'yı el-Cezire «yarımada» olarak isimlendirir. Onun ovaları Dicle ve Fıratın yukarı suları ile kuşatılmıştır. Le Strange, a.g.e., s. 86.

(29) Mu'cemu'l-Buldân, IV, 272-73. Rakka Yukarı Mezopotamya'nın şehir merkezi idi. Le Strange, a.g.e., s. 101.

(30) Şerezât, II, 147.

(31) Mu'cemu'l-Buldân, VIII, 195.

(32) Şezerât, II, 158.

(33) Aynı eser, II, 162.

2 — Mebsûtu's-Şafii - Muhammed b. İshak es-Sagâni (ö. 270/883)

3 — Târihu'l-Buhâri - Abbas ed-Duri (ö. 270/883)

4 — İlelu Ahmed b. Hanbel -Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (ö. 290/902) (34).

5 — 'İlelu Ali Medini -Hanbel b. Ishak (ö. 273/886) (35).

el-Asamm'ın Nişapur hadisciler ekolüne mensup ve babasının da meşhur hadisci olduğunu belirtmek gerekir. el-Asamm'ın ismi hadis naklinde son derece itimat edilir bir kimse ve allâme şeyh olarak her yere yayıldı, İslâm dünyasının muhtelif yerlerinden talebeleri cezbedi. Talebeler onun mşhur bir hadis seminerinin tertip edildiği eve akın akın geldiler. Ebu Abdullah Hâkim Neysaburi (ö. 404/1013)ye göre, el-Asamm hadis ilmini yetmiş seneden fazla tedaris etti. Şemseddin Zehebi (ö. 747/1346) Tezkiretu'l-Huffâz eserinde Horasanlı otuziki ve el-Hâkim Neysaburi'yide içine alan Horasanlı olmayan muhaddislerin bir listesini vermiştir. Hadis otoritesi olan bu kimselerin hepsinin ricâl kitaplarında biyografileri ile ilgili bilgiler mevcuttur.

el-Hâkim Neysaburi «Târihu'n-Neysâbûr» eserinde (36) el-Asamm hakkında yukarıda zikredilen seyahatına ilaveten geniş bir biyografik malumat verir. el-Hakim, dünyanın üç kıtası: Asya, Afrika ve Avrupa'dan gelen gayretli okuyucuların toplandığı yer olan el-Asamm'ın evindeki fevkalâde kültür faaliyetine şahit olan kimse idi.

el-Hâkim el-Asamm'ın evinin tasvirini ve ona verdiği değeri, parlak övgüyü şöyle ifade eder (37) : «Biz, el-Asamm gibi,

(34) Ibn 'Imâd, onun hayatı hakkında geniş malumat verir. (Bkz. Şezerât, II,203 - 205).

(35) Ahmed b. Hanbel'in yeğeni ve öğrencisidir. (Bkz. Şezerât, II, 163).

(36) el-Hâkim Neysaburi tarafından Nişapur üleması üzerine yapılan bu mühim çalışmanın henüz izine rastlanmamıştır, onunla ilgili iktibasları dağınık olarak Kitabu'l-Ensab, Tezkireti'l-Huffaz, Tabakatu's-Şafiiyye ve diğer ricâl kitaplarında bulunur. el-Asamm hakkındaki kırsunlar Kitabu'l-Ensâb 42 a - 42 b) ve Tezkiretu'l-Huffâz'da (III, 73) mevcuttur.

(37) es-Sem'a'ni, varak. 42 a - 42 b.

müslüman dünyasının herhangi bir yerinde genellikle çok seyahat eden hiçbir muhaddise ve muhtelif bölgelerden gelen böyle büyük talebe gurubu tarafından ziyaret edilen kimseye de rastlamadık. Onun evine (onun ilim çeşmesinden bolca içmek için) Endülüs, Mağrib (Batı Afrika) ve Kayravan'dan gurup gurup kimselerin bilgi öğrenmek için geldiğini gözlerimle gördüm : Aynı zamanda, Taraz (38) ve Asfijab(39) dan, el-Mansura ve Multan'dan; Faris, Şiraz ve Kuzistan'dan gelen öğrenciler el-Asamm'ın evinin mahallinde toplanıyorlardı. Bu onun ne kadar çok şöhrete, sahasında yüksek mevkiye sahip olduğunun, İslâm dünyasının her yerinde güvenilir bir hadis nakilcisi olarakta, geniş kabul gördüğünün delilidir».

el-Asamm hayatının sonlarına doğru, her pazartesi akşamı camisinde hadisleri dikte ettirdi. Okuyucularının büyük kısmının düşüncesi el-Asamm'ın akşamki umumi derslerine katılmak arzusunda olmalarıydı ve onun talebeleri arasında çok sevildiği el-Hakim Neysaburi'nin aşağıda gelen rivâyetinden anlaşılır : «3 Rebiülevvel 334/955 pazartesi akşamı el-Asamm'ın camisinde idik. O, bütün sokak (câmiî karşısında) baştan sona kadar halkla dolduğu zaman evinden göründü. Ebu'l-Abbas, yerli öğrenciler kadar yabancı öğrencilerin ihtiva ettiği muazzam topluluğa göz attı. Talebeleri onu omuzları üzerinde camiye kadar götürdüler ve onu dinleyicilerin görebileceği şekilde yüksek bir yere oturtular. Sonra O, hadisleri yazanlara dikte ettirdi ve anlatırken acı olarak göz yaşı döktü, gücü çabukca kesildi, görme duyusu zayıflamaya başladı ve ölüm saatine işaret eder gibi şöyle dedi: Benim ölümümünden sonra sizden hiçbiri bu sokağa giremez,» (40).

Ebu'l-Abbas el-Asamm bir ay kadar sonra görme duyusunu tamamen kaybetti. Bundan sonra tâlibu'l-ilm'in akını azaldı ve yabancı öğrenciler kendi yerlerine gitmek için Nişapurı terketmeye başladılar. Bu saygı değer hocanın durumu herhangi bir kimse gibi oldu. O bazan kalemi elinde tutar ve eğer bir kimse ona eliyle dokanırsa bu kimsenin kendisinden hadis işitmek istediğini anlardı. Sonra raviler zincirini zikrederek ha-

(38) Mu'cemu'l-Buldân, IV, 231 - 237; Le Strange, a.g.e., s. 486 - 88.

(39) Aynı eser, I, 230 - 231; Aynı eser, s. 484.

(40) es-Sem'a'ni, varak. 42 a - 42 b.

disleri naklederdi. Fakat onun fiziksel durumu daha da kötüleşti. Bu yolda hayatı boyunca ve hayatının son gününe kadar hadis ilmine hizmet etmeye devam etti.

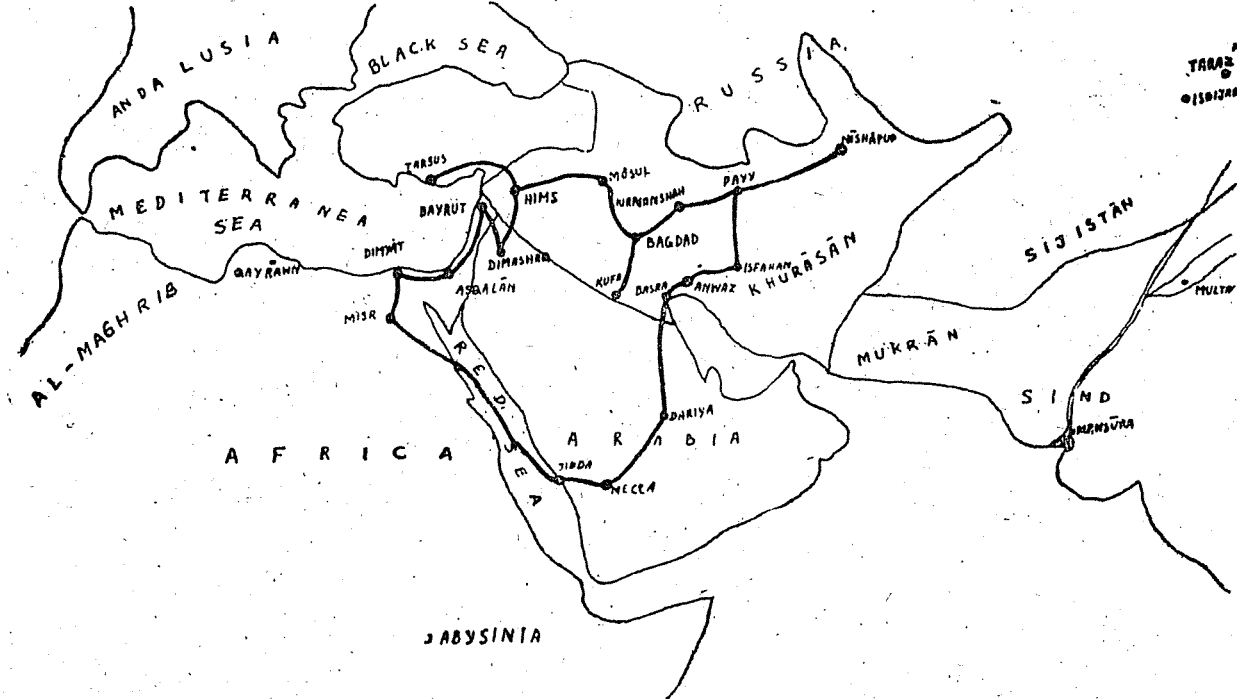
Muhaddis Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yakub el-Asamm 23 Rebiüssani 346/957 pazartesi günü yüz yaşında iken son nefesini verdi. Nişapur'daki Şahambar mezarlığına gömüldü (41).

el-Hâkim Ebu Abdullah Neysaburi el-Asamm'ın cenazesine ve cenaze namazına iştirak etti.

el-Asamm hayatını hattatlıkla kazandı. Hadis nakledilen yerde ücret-maaş kabul edilmesini tasvip etmedi.

(41) Hayatı hakkında geniş malumat için bkz. İbn Cevzi, el-Muntazam, Haydarabat, Hindistan, 1358, VII, 386-87.

APPENDIX "B"

MAP SHOWING THE ITENERARY OF AL-ASAMM AND THE COUNTRIES FROM WHERE THE STUDENTS CAME TO NISHAPUR TO READ WITH HIM.